

Nummer Toegang: A47

Emma, prinses van Waldeck en Pyrmont,
koningin der Nederlanden (1858-1934)

Koninklijke Verzamelingen, Den Haag (c) 2000

KONINKLIJKE
VERZAMELINGEN

This finding aid is written in Dutch.

I N H O U D S O P G A V E

B ESCHRIJVING VAN HET ARCHIEF.....	5
Aanwijzingen voor de gebruiker.....	6
Aanvraaginstructie.....	6
Citeerinstructie.....	6
Archiefvorming.....	7
Geschiedenis van de archiefvormer.....	7
Emma van Waldeck-Pyrmont, Koningin der Nederlanden.....	7
Inhoud en structuur van het archief.....	10
Bereik en inhoud.....	10
Verwant materiaal.....	11
B ESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDELEN.....	13
A47-V Paleizen, particuliere bezittingen en geldzaken.....	13
A47-X Particulier Secretariaat.....	15
A47a Archief van de hofhouding van koningin Emma.....	17
A47a-II Thesaurie.....	17
A47a-II B Thesaurie Koningin-Moeder Emma.....	17
A47a-II Be Diversen.....	17
A47a-VI Bureau Hofmaarschalk (Huishouding, Stal en Intendance).....	17

Beschrijving van het archief

Naam archiefblok:

Adelheid Emma Wilhelmina Theresia (Emma), prinses van Waldeck en Pyrmont (1858-1934), echtgenote van Willem III, koning der Nederlanden, koningin-regentes der Nederlanden (1890-1898)

Periode:

(1541-1851) 1858-1934 (1938)

Archiefbloknummer:

A47

Omvang:

45 meter

Archiefbewaarplaats:

Koninklijk Huisarchief, Den Haag

Archiefvormers:

Emma van Waldeck-Pyrmont, Koningin der Nederlanden

Aanwijzingen voor de gebruiker

AANVRAAGINSTRUCTIE

Voor de raadpleging van de archieven in het beheer van de Koninklijke Verzamelingen dient u toestemming te vragen. U kunt uw onderzoeksaanvraag schriftelijk indienen bij de Directeur van het Koninklijk Huisarchief. Gebruik hiervoor [dit formulier](#). Nadat aan u toestemming voor onderzoek is verleend kunt u een afspraak maken voor een bezoek aan het Koninklijk Huisarchief.

CITEERINSTRUCTIE

Bij het citeren in annotatie en verantwoording dient het archief tenminste éénmaal volledig en zonder afkortingen te worden vermeld. Daarna kan worden volstaan met verkorte aanhaling.

VOLLEDIG:

Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, Archief: Adelheid Emma Wilhelmina Theresia (Emma), prinses van Waldeck en Pyrmont (1858-1934), echtgenote van Willem III, koning der Nederlanden, koningin-regentes der Nederlanden (1890-1898), inventarisnummer A47...

VERKORT:

KV Archief: Emma, prinses van Waldeck en Pyrmont, koningin der Nederlanden (1858-1934), inv.nr. A47...

Archiefvorming

GESCHIEDENIS VAN DE ARCHIEFVORMER

EMMA VAN WALDECK-PYRMONT, KONINGIN DER NEDERLANDEN

EMMA Adelheid Emma Wilhelmine Therese prinses van Waldeck-Pyrmont (geb. Arolsen, Duitsland 2-8-1858 – gest. Den Haag 20-3-1934), door haar huwelijk koningin der Nederlanden en vanaf 1890 regentes. Dochter van Georg Victor vorst van Waldeck-Pyrmont (1831-1893), en Helene Wilhelmine Henriette Pauline Marianne prinses van Nassau-Weilburg (1831-1888). Emma trouwde op 7-1-1879 in Arolsen met Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk, koning der Nederlanden, groothertog van Luxemburg en prins van Oranje-Nassau (1817-1890), sinds 1849 koning Willem III. Uit dit huwelijk werd 1 dochter geboren.

Emma was zowel via haar vader als moeder verwant aan de Nassaus: haar betovergrootmoeder was Carolina van Oranje-Nassau. Met haar vijf zusters en jongere broer ontving ze huisonderwijs onder toezicht van haar moeder. De strenge, veelzijdige opvoeding bracht haar plichtsbesef en zelfdiscipline bij, terwijl de kleine hofhouding van haar ouders tegelijk relatief gemoedelijke omgangsvormen kende. Door het liefdadigheidswerk van haar omgeving kreeg Emma belangstelling voor maatschappelijk werk en door de tuberculose van haar oudste zuster raakte ze geïnteresseerd in de moderne ziekenverpleging.

Op haar twintigste werd de innemende, tactvolle en nuchtere Emma door de Nederlandse koning Willem III – een 61-jarige weduwnaar – ten huwelijk gevraagd toen hij een bezoek bracht aan Pyrmont. Uit dynastieke overwegingen stapten de partijen heen over het standsverschil (haar familie was een weinig aanzienlijk Duits vorstenhuisje) en het leeftijdsverschil. Omdat haar ouders het aanzoek aanvaardden, gehoorzaamde Emma. Na de bruiloft in januari 1879 volgde ze haar gemaal naar Nederland, waar ze snel Nederlands leerde.

Koningin-regentes

De eerste Nederlandse jaren van koningin Emma waren niet gemakkelijk. In het jaar van haar huwelijk overleden haar zwager Hendrik en haar stiefzoon Willem. Tot grote vreugde werd een jaar later (1880) Wilhelmina Helena Paulina Maria geboren. Toen stiefzoon Alexander in 1884 ook stierf, werd dit dochtertje van Emma kroonprinses. Het betekende dat Emma, in het geval haar man zou sterven vóór Wilhelmina's volwassenheid, als regentes voor haar minderjarige dochter zou moeten aantreden. In deze jaren trok Willem III zich meer en meer terug uit het openbare leven, onder andere vanwege een nierkwaal. Emma trad op als toegewijde echtgenote en verpleegster.

Op 17 november 1890 stierf Willem III, en drie dagen later werd Emma beëdigd als regentes voor haar inmiddels tienjarige dochter. Daarmee was ze de eerste vrouw in het koninkrijk die deze positie bekleedde, en dat onder moeilijke omstandigheden, want Willem III had met zijn autocratische optreden veel

politici en adviseurs van zich vervreemd en de banden met het Nederlandse volk niet goed onderhouden. Ze werd bijgestaan door een raad met ervaren staatslieden uit Nederland, zoals jhr. J. Röell en jhr. G.C.J. van Reenen. Buitenlandse verwanten van de koning werden voor het lidmaatschap gepasseerd, zodat koningin-regentes Emma een betrekkelijk sterke positie in deze constructie kreeg.

Emma wist in korte tijd de verhoudingen te verbeteren. Om te beginnen huldigde ze een strikt constitutionele opvatting van haar taak als staatshoofd en zag ze erop toe dat ze boven de partijen stond. Met een grondige dossierstudie en regelmatig mondeling overleg met haar ministers won ze bovendien veel vertrouwen terug. Voor de beslissingen die zij moest nemen, liet ze zich van verschillende kanten informeren. Het gewonnen vertrouwen gebruikte ze toen ze de confrontatie zocht over enige kwesties die aan haar grondwettelijke status raakten: de positie van het Kabinet der Koningin en de bevordering van haar adjudanten. Een en ander leidde tot compromissen waarin Emma grotendeels haar zin kreeg. 'Zij verenigt een vaste wil met zachte vormen, waaraan wij niet gewend waren', schreef haar latere persoonlijke adjudant J.E.N. baron Sirtema van Grovestins in december 1890.

Als regentes was Emma driemaal belast met een kabinetsformatie. Al bij haar eerste kabinetsformatie in 1891 trad Emma zelfstandig op door niet de gedoodverfde formateur mr. J.P.R. Tak van Poortvliet maar de Amsterdamse burgemeester mr. G. van Tienhoven te benoemen. Haar verhouding met Tak, die in het kabinet-Van Tienhoven minister van Binnenlandse Zaken was, bleef gespannen. Na Van Tienhovens aftreden in 1894 was Tak waarnemend premier. Hij haalde haar over de Kamers te ontbinden. Nadat ze met veel reserves had ingestemd, legde Tak dit uit als onverkorte steun voor zijn standpunten. Emma vond dat Tak hiermee haar bovenpartijdige positie schond. Ze weigerde daarom toestemming voor de gebruikelijke afscheidsreceptie voor de demissionaire ministers en liet niet Tak maar jhr. mr. J. Röell een minderheidskabinet formeren. Pas nadat de nieuwe ministers haar hun programma hadden voorgelegd, was ze bereid hen te beëdigen. Bij de volgende formatie in 1897 eiste ze dat de beide liberale partijen in het nieuwe kabinet zouden komen en dat de oorlog in Atjeh werd voortgezet.

De overige activiteiten van regentes Emma stonden in het teken van de - strenge - opvoeding van Wilhelmina en haar voorbereiding op het koningschap. Emma onderkende het belang van publiek optreden voor een vorst en reisde daarom met Wilhelmina tussen 1891 en 1896 langs alle elf provincies. Ze bezochten fabrieken, liefdadigheidsinstellingen, ziekenhuizen en andere bezienswaardigheden. Met deze bezoeken doorbrak ze het isolement waarin het koningshuis was komen te staan. Ze presenteerde de monarchie als het nationale symbool dat eenheid bracht in de natie en wist daarmee de populariteit van de Oranjes enorm te vergroten.

Koningin-moeder

Op 6 september 1898 werd de toen achttienjarige Wilhelmina als koningin ingehuldigd en trad Emma terug als regentes. Daarbij sprak ze de wens uit dat Nederland groot zou blijven in de dingen waarin een klein land groot kan zijn: een teken dat ze niet alleen het politieke spel, maar ook het opkomende nationale bewustzijn goed aanvoelde. Ze sprak en schreef bijna altijd in het Nederlands en was aanwezig bij de viering van in Nederlands-Indië behaalde militaire successen. Na de inhuldiging bleef Emma bij haar dochter wonen tot deze in 1901 trouwde met Hendrik van Mecklenburg. Ze betrok toen een paleis aan het Lange Voorhout in Den Haag, maar vergezelde als koningin-moeder haar dochter en schoonzoon nog vaak in het openbaar, steevast getooid met kanten weduwenkapje. Na de geboorte van troonopvolgster prinses Juliana in 1909 werd bepaald dat bij vroegtijdig overlijden van Wilhelmina niet Juliana's vader het regentschap zou krijgen, maar Emma.

Emma reisde graag, ontving politici en diplomaten en steunde in gesprekken loyaal haar dochter, wier staatkundige activiteiten zij nauwgezet volgde. Zij zette zich in voor armenzorg, ziekenverpleging en tbc-bestrijding. Zo heeft ze de stichting van het eerste grote Nederlandse sanatorium voor lijders aan tuberculose financieel mogelijk gemaakt. Met haar morele steun bevorderde zij het werk van het Emmafonds en de verbetering van de ziekenverpleging. Haar grote naam als weldoenster bleek uit de stroom van brieven gericht aan haar Bureau van Weldadigheid. Stipt en kritisch werden daar de verzoeken om financiële bijstand getoetst aan de door Emma gestelde normen.

Een van Emma's laatste grote openbare optredens was bij het zilveren regeringsjubileum van koningin Wilhelmina in 1923, toen ze met haar dochter, schoonzoon en kleindochter een massale huldiging op het Haagse Malieveld bijwoonde. In 1927 werd Juliana meerderjarig en trad Emma terug als 'reservekoningin'. In 1934 overleed de 'koningin der weldadigheid' en de 'liefste oude dame van Europa', zoals ze in de pers heette, op 75-jarige leeftijd aan een longontsteking. Ze is op 27 maart bijgezet in de grafkelder van de Oranjes in de Nieuwe Kerk te Delft. Haar naam leeft onder meer voort in het Emmafonds en in het Emma Kinderziekenhuis te Amsterdam.

Auteur: Redactie (met dank aan Reinildis van Ditzhuyzen)

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Emma>

Inhoud en structuur van het archief

BEREIK EN INHOUD

Dochter van George Victor van Waldeck-Pyrmont (1831-1893), vorst van Waldeck-Pyrmont en Helena van Nassau-Weilburg (1831-1888). Emma was de tweede vrouw van Willem III, zij trouwden in slot Arolsen op 7 januari 1879.

In het archief bevindt zich onder meer het archief van de particulier secretaris, 1879-1934;

het archief van de hofhouding van koningin-moeder Emma, 1879-1934;

eigendomsbewijzen van "Het Huis Fagel" te Den Haag, 1541-1851;

het archief van de executeurs-testamentair, (1914-1932), 1934-1935.

Verwant materiaal

Beschrijving van de series en archiefbestanddelen

A47-V PALEIZEN, PARTICULIERE BEZITTINGEN EN GELDZAKEN

NB Zie ook: XI-5.

- A47-V-1** Bewijzen die behoren tot de inventaris van koningin Emma, betreffende geschenken, meubilair, zilverwerk, serviezen, aandelen e.a.
1879-1887 1 omslag
NB Vermeldt onder andere een vermeille reisnecessaire.
- A47-V-2** Inventaris van objecten behorend tot het privébezit van koningin Emma
1880 1 deel
NB 'Inventaire des objets, faisant partie de la fortune privée de Sa Majesté la Reine'. De inventaris beschrijft waardepapieren, diamanten, juwelen, zilverwerk, meubels, paarden en uitrustingen, boeken, schilderijen en andere kunstvoorwerpen, linnen, glaswerk, porcelein, kristal en onroerend goed.
- A47-V-3** Akte, waarbij koning Willem III verklaart het Paleis aan de Kneuterdijk in vruchtgebruik af te staan aan koningin Emma
24 januari 1881 1 stuk
- A47-V-4** Schrijven van E. Vita Israël te Amsterdam betreffende de levering van een parelcollier en diamanten slot aan koning Willem III voor f 83.000,-, bestemd voor koningin Emma
18 en 21 december 1882 2 stukken
NB Met kwitantie.
- A47-V-6** Stukken betreffende de aankoop door koningin-regentes Emma van het Paleis Lange Voorhout met aanhorigheden en een perceel open grond aan de Paleisstraat van prinses Sophie der Nederlanden, groothertogin van Saksen
1895-1896 1 omslag
- A47-V-7** Stukken betreffende de juwelen in gebruik bij koningin(-moeder) Emma
1884-1934 en z.d. 1 omslag en 1 deel
NB Bevat 'Staat der kleinodiën van H.M. de Koningin Moeder', opgenomen in 1929 door de lectrices mevr. Kreusler en mej. Reichardt.
- A47-V-8** Brieven van baron Snouckaert van Schauburg, thesaurier van de koningin, aan koningin-moeder Emma betreffende de eigendom van de koninklijke grafkelder te Delft
december 1916 - februari 1917 5 stukken
NB Met een memorandum van prof. dr. L. Krämer, directeur van het Koninklijk Huisarchief.
- A47-V-9** Enige stukken betreffende de door de kunstschilder Louis Bron in

opdracht van koningin-moeder Emma vervaardigde kopie van een schilderij van koningin Anna Paulowna uit het bezit van J.H.F. graaf Dumonceau

1929

3 stukken

NB Hierbij een schrijven van koningin-moeder Emma aan graaf Dumonceau.

A47-V-10

Stukken, overgelegd door jhr. mr. Van der Goes van Naters inzake het geding om het jachtrecht van Soestdijk, door koningin-moeder Emma aanhangig gemaakt voor de Jachtcommissie

1929

1 pak

NB Met retroacta vanaf 1749.

Zie voor de schadeloosstelling inv.nr. A47a-IIB-127.

A47-X PARTICULIER SECRETARIAAT

A47-X-01-56a

Registers van ingekomen en uitgegane brieven (met indexen)

1879 - juni 1934

57 delen

- A47-X-1 1879-1880, 1 deel
- A47-X-2 1881, 1 deel
- A47-X-3 1882, 1 deel
- A47-X-4 1883, 1 deel
- A47-X-5 1884, 1 deel

NB In dit register zijn maar enkele inschrijvingen gedaan.

- A47-X-6 1891 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-7 1891 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-8 1892 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-9 1892 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-10 1893 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-11 1893 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-12 1894 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-13 1894 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-14 1895 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-15 1895 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-16 1896 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-17 1896 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-18 1897 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-19 1897 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-20 1898 1e halfjaar, 1 deel
- A47-X-21 1898 2e halfjaar, 1 deel
- A47-X-22 1899, 1 deel
- A47-X-23 1900, 1 deel
- A47-X-24 1901, 1 deel
- A47-X-25 1902, 1 deel
- A47-X-26 1903, 1 deel
- A47-X-27 1904, 1 deel
- A47-X-28 1905, 1 deel
- A47-X-29 1906, 1 deel
- A47-X-30 1907, 1 deel
- A47-X-31 1908, 1 deel
- A47-X-32 1909, 1 deel
- A47-X-33 1910, 1 deel
- A47-X-34 1911, 1 deel
- A47-X-35 1912, 1 deel
- A47-X-36 1913, 1 deel
- A47-X-37 1914, 1 deel
- A47-X-38 1915, 1 deel
- A47-X-39 1916, 1 deel
- A47-X-40 1917, 1 deel
- A47-X-41 1918, 1 deel
- A47-X-42 1919, 1 deel

A47-X-43	1920, 1 deel
A47-X-44	1921, 1 deel
A47-X-45	1922, 1 deel
A47-X-46	1923, 1 deel
A47-X-47	1924, 1 deel
A47-X-48	1925, 1 deel
A47-X-49	1926, 1 deel
A47-X-50	1927, 1 deel
A47-X-51	1928, 1 deel
A47-X-52	1929, 1 deel
A47-X-53	1930, 1 deel
A47-X-54	1931, 1 deel
A47-X-55	1932, 1 deel
A47-X-56	1933, 1 deel
A47-X-56a	1934 januari-juni, 1 deel

A47A ARCHIEF VAN DE HOFHOUDING VAN KONINGIN EMMA
1879-1934 (1953)
Betreft met name financiële aangelegen van haar hofhouding, persoonlijke uitgaven, verlening wapen Koninklijk- en Hofleverancier en Bureau voor de Zaken van Weldadigheid.

A47A-II THESAURIE

A47A-IIB THESAURIE KONINGIN-MOEDER EMMA

A47A-IIBE DIVERSEN

A47a-IIB-131

Stamboek van leden van de hofhouding van Koningin-moeder Emma

1903-1931

1 deel

NB Bijgevoegd een lijst van de samenstelling van de hofhouding van Koningin-moeder Emma 1899-1934.

A47A-VI BUREAU HOFMAARSCHALK (HUISHOUDING, STAL EN INTENDANCE)

A47a-VI-125-131

Personeelsaangelegenheden

A47a-VI-126 Stamboek van het dienstpersoneel
1893-(1936), 1 deel (folio)

A47a-VI-126a

Register van het Huis- en Stalpersoneel van koningin Emma
1905-1934, 1 deel

Inventaris A47

Inventaris ter inzage bij het Koninklijk Huisarchief